

Вигівська Г. В. Зміст і організація мовленнєвого розвитку учнів у шкільному курсі Українська мова. – Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина I. – С. 137-142

Зміст і організація мовленнєвого розвитку учнів у шкільному курсі Українська мова

У статті розглянуто проблему формування мовленнєвої компетентності учнів і шляхи її розв'язання. Наведено методичні ідеї, на основі яких будується алгоритм навчально-виховної діяльності й методика розвитку мовленнєвих навичок школярів.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, мовленнєва компетентність, мовленнєві вміння і навички.

Питання формування мовленнєвої компетентності учнів як необхідної умови належного оволодіння основами наук має велике освітнє значення. Тому не випадково саме йому зараз приділяється значно більше уваги і в науково-педагогічній літературі, і в практиці роботи шкіл. Теоретичне осмислення проблеми мовно-мовленнєвої компетенції розпочав Н. Хомський. Учені (Ю. Апресян, М. Вятютнев, І. Горелов, А. Дейкіна, Ф. Новожилова та ін.) розвинули це вчення. Ідеї формування мовної, комунікативної та інших компетентностей зростаючої особистості закладено в наукових працях із проблем особистісно орієнтованої педагогіки (О. Дубасенюк, П. Матвієнко, С. Клепко, А. Павленко, В. Паламарчук, О. Савченко, А. Хуторський), розвивального навчання (О. Власенков, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, І. Якиманська), оптимізації й підвищення ефективності навчального процесу (Ю. Бабанський, Дж. М. Беннет, В. Блінов, Е. Орнстайн, М. Поташник), а також його технологізації (В. Безпалько, С. Бондар, І. Дичківська, С. Карпенчук, Л. Пирожено, О. Пометун, Б. Приходченко, Г. Селевко). Методика набуття мовної і мовленнєвої компетентностей певним чином реалізується в різних типах навчання української мови. Її елементи суттєво представлені в лінгвометодичних дослідженнях, присвячених роботі з розвитку мовлення, у статтях і матеріалах, опублікованих на допомогу вчителю-словесникові (О. Горошкіна, М. Пентиліук, Г. Шелехова та ін.). Відповідні терміни – мовна, мовленнєва, комунікативна, діяльнісна, соціокультурна компетентності/ компетенції – ужито в “Державному стандарті базової і повної середньої школи” [3, с. 8], інших освітніх документах і науково-методичних джерелах.

Однак, потрібно зазначити, що досягнуті результати у

формуванні мовленнєвої компетентності учнів не відповідають сучасним освітнім і суспільним вимогам, і це не може не викликати в учителів-словесників, українських дидактиків-філологів певної стурбованості. У зазначеному виявляється суттєва суперечність навчання української мови: з одного боку, у лінгвометодичній теорії констатується значення компетентнісного підходу до навчання мови, з іншого – актуальною залишається проблема створення ефективних методик щодо формування різних видів навчально-предметних компетентностей. Ці висновки не безпідставні. Подібні міркування наводить І. Волкова [2, с.3]. На нашу думку, потребує додаткового вивчення й деталізації система роботи з ефективного формування в учнів навичок і вмінь користування усним і писемним мовленням в такому обсязі, в якому це буде їм необхідно для подальшої творчої професійної і суспільної діяльності: уміння побудувати коротку й розгорнуту відповідь, усно і письмово викласти прочитане чи прослухане (стисло чи детально), написати твір (на морально-етичну чи суспільну тему, твір-мініатюру), вести листування, скласти план, конспект, підготувати реферат, рекламний ролик, проект на мовну чи соціокультурну тему. Аналіз шкільної практики свідчить, що основною причиною прогалин у мовно-мовленнєвих знаннях і вміннях учнів є усталеність традиційної методики, коли майже на кожному уроці вивчається новий матеріал. Учителі української мови надмірно захоплюються усним викладом мовного матеріалу, що значно ускладнює процес закріплення теорії й вироблення вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності. Відповідно на мовленнєвий розвиток, формування культури спілкування школярів не залишається часу. Отже, необхідним є створення науково обґрунтованої, експериментально перевіреної методики ефективного формування в учнів мовленнєвої компетентності.

Науково-методична тема „Зміст і організація уроків розвитку мовлення в шкільному курсі української мови” розроблена нами дуже своєчасно, бо передбачає продуктивну спільну діяльність учителя і учнів, спрямовану на вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок школярів. Переакцентація мети шкільного курсу української мови ставить перед словесниками нелегке завдання – навчити учнів володіти комунікативними вміннями, точно, переконливо, за потреби образно й емоційно передавати свою думку, впливати на слухача, зацікавлювати його певною інформацією, тобто ефективно володіти державною мовою.

Наведемо методичні ідеї, на основі яких будуємо алгоритм

навчально-виховної діяльності.

I. Вивчення української мови в загальноосвітній школі на комунікативних засадах пов'язане з трьома методичними принципами: 1) *комунікативно-діяльнісним*; 2) *культурологічним*; 3) *проблемно-пошуковим*. Керуючись цими принципами в практичній роботі, вважаємо, що однією з необхідних умов педагогічної результативності уроку є вдало дібрана його форма. Недооцінка організаційної форми навчання у шкільній практиці значною мірою пояснюється тим, що ця проблема недостатньо вивчена в лінгводидактиці. Різноманітні організаційні форми уроку активізують пізнавальну й емоційну діяльність учнів, сприяють виробленню в них комунікативних та правописних умінь і навичок.

II. Передбачені програмою вимоги до мовленнєвої компетентності учнів викристалізувалися в перевірену на практиці систему прав, яка носить розвивальний характер і має виразне практичне спрямування. Адже, завершуючи навчання, кожен випускник має досконало володіти українською мовою як державною. Розроблені й апробовані нами вправи, спрямовані на формування духовно багатой мовної особистості учня, який володіє комунікативною компетентністю, пронизують увесь процес навчання на уроках української мови, сприяючи формуванню й збагаченню словникового запасу школярів, розвитку орфоепічних умінь і навичок, удосконаленню розуміння в мові духовного начала, що приховується за структурою речення. Особлива увага в системі навчальних завдань приділена побудові висловлювань з дотриманням лексико-граматичної й логіко-композиційної правильності. Серед таких завдань окреме місце відведено „мовним шарадам”. Наведемо приклад.

Завдання:

За лексико-граматичними ознаками слів сконструювати висловлювання про традиції наших предків.

1. Два іменники II відміни, множини, пов'язані сурядним сполучником і є синонімами до слів *вбрання, предмет*.

2. Прикметник чоловічого роду, твердої групи родового відмінка, що означає групу людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів.

3. Іменник другої відміни, однини, твердої групи, який є синонімом до слова *користування*.

4. Дієслово третьої особи множини минулого часу, яке є відповідником російського слова *изгатавливать*.

5. Прийменник з однієї літери, яка є 10 в алфавіті.

6. Складний прикметник середнього роду родового

відмінка, утворений підрядним зв'язком від іменника *дім* і дієслова *робити*.

7. Іменник середнього роду, родового відмінку, який є синонімом до слова *тканина*.

Відповідь:

Одяг і речі громадського вжитку виготовляли з доморобного полотна (За В. Скуратівським).

III. Важливе значення для формування складників мовленнєвої компетентності учнів має виконання вправ на добір художніх означень до опорних слів, а також завдань, спрямованих на ситуативне використання епітетів у власному мовленні, що надають мовленню точності, виразності, образності й емоційності. У результаті такого підходу в учнів розвивається мовний смак і одночасно розкриваються секрети функціонування слова. Усе частіше серед науковців висловлюється думка, що мова не лише граматики, правило, а, у першу чергу, – емоції, асоціації, вираз національної психіки.

IV. Системне використання текстового дидактичного матеріалу знайомить учнів з характерними особливостями продуктів мовлення та готує до розуміння авторських (що важливо для сприймання художньої літератури як мистецтва слова на уроках літератури) і створення власних висловлювань. Візьмемо, наприклад, текст „Тиха балада” Миколи Сингаївського:

Озеро в лісі, в озері – ліс,
Я тиху баладу звідти приніс.
Баладу про лебедя і лебідку,
Їх розлучили мисливці влітку.
Скільки було в тому пострілі злого?
Всохла вода і кривавилась довго...
Куди ж тобі, лебедю, нині летіти?
Куди ж тобі тугу свою подіти?
Озеро в лісі, в озері – ліс,
Мов лапки лебідки, плаває лист...

Ефективність такого текстового матеріалу для підготовки учнів до написання міні-роздуму на екологічну тематику очевидна.

V. Квінтесенцією уроків розвитку діалогічного мовлення є інтерв'ю, яке беруть самі учні у відомих людей міста.

VI. Творчому застосуванню набутих знань у різних навчально-виховних ситуаціях сприяють так звані „мікросоціуми” з батьками, де розкривається й інтегрується в навчально-виховний процес соціальний досвід старшого покоління.

VII. Соціокультурна компетентність визначається рівнем інтегрованих знань (світової культури, історії, права, психології та ін.). Тому традиційною стала співпраця на уроках мовленнєвого розвитку з викладачами інших предметів гімназії і вишів міста.

VII. Інноваційна технологія наших уроків передбачає поєднання мовленнєвого розвитку учнів з вивченням літератури й мистецтвом аранжування квітів. Образи вчорашнього дня, майбутнього й сьогоднішнього діти представляють у вигляді букетів квітів [4].

На часі стала потреба наповнити комунікативним змістом традиційні і нетрадиційні форми, методи, засоби навчання української мови. У цьому й полягає суть інноватики методології навчання, спрямованого на формування духовно багатой мовнокомунікативної особистості. На думку Б. Степанишина, у практиці словесника „превалювати мають не диктанти, а перекази, описи, діалоги, переклади, написання міні творів, відгуків, рецензій, нарисів, образків, етюдів, монологів... та інших видів творчих вправ” [5, с. 125]. Щоб зробити процес навчання цікавим, різноманітним, ефективним, на практиці варто використовувати новітні підходи до уроків розвитку мовлення. У формуванні комунікативних умінь і навичок особливе місце посідає робота із „Словником епітетів української мови” [1] . Досліджуючи навчально-виховні проблеми, ми враховуємо думки провідних дидактиків-філологів, які стверджують, що уроки рідної мови мають стати уроками словесності. Саме тому вважаємо, що одним із шляхів навчання мови має стати лінгвістичний аналіз художнього тексту в єдності змісту і форми. Ще в 60-х рр. XX ст. М. Рильський звертався до вчителів-словесників: „У ваших руках ті ключі, що звуться поезією, народною творчістю, мистецтвом!.. Ці ключі... від серця і розуму ваших дітей”.

Відповідно до вимог шкільної навчальної програми ми реалізуємо на уроці української мови практику мовленнєвого спілкування з метою розвитку діалогічного мовлення. Щоб діти спілкувалися на уроці, беруться до уваги умови стимулювання потреби в цьому, формуються мотиви, що спонукають до мовленнєвого контакту в навчальному дискурсі. Важливо підкреслити, що в результаті застосування авторської методики гімназисти стали послуговуватися українською мовою не тільки на уроках, а й у повсякденному житті. Створена нами система роботи допомагає учням не тільки свідомо засвоїти навчальний матеріал, а й сприяє формуванню вмінь користуватися засобами мови в процесі мовленнєвого спілкування. Учні, які навчаються

за цією системою, володіють навичками комунікативно виправданого користування засобами української мови в різних життєвих ситуаціях. У них сформовані творчі вміння і навички, індивідуальний стиль мовленнєвої поведінки. Водночас вони є лауреатами й переможцями різного роду мовних конкурсів, олімпіад.

Порушена нами проблема заслуговує на подальше дослідження й розв'язання в практичній діяльності вчителя-філолога.

В статье рассмотрена проблема формирования речевой компетентности учеников и пути ее решения. Представлены методические идеи, на базе которых строится алгоритм учебно-воспитательной деятельности и методика развития речевых навыков у школьников.

Ключевые слова: *речевое развитие, речевая компетентность, речевые умения и навыки.*

The article considers the problem of development of speech skills of students and the ways of its solving, algorithm and technique develop speech skills students

Key words: *speech development, speech competence, speech skills.*

Використана література:

1. Библик С. П. Словник епітетів української мови / С. П. Библик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Постовіт. – К: Довіра, 1998. – 431 с.
2. Волкова І. В. Потенції формування й розвитку мовної і мовленнєвої компетенцій у процесі навчання української мови / І. В. Волкова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія: Філологія. – Випуск 74. – Харків, 2005. – № 659. – С. 3–6.
3. Державний стандарт базової і повної середньої школи // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1-2. – Січень. – С. 3-60.
4. Кучерук О.А. Елементи інтеграції мистецтв у процесі вивчення літератури / О.А. Кучерук, Г.В. Вигівська // Вісник ЖДУ – 2005. – № 21. – С. 48-50.
5. Степанишин Б. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів / Б. Степанишин. – Тернопіль: "Навчальна книга – Богдан", 2004. – 192 с.